

MARİ KRALİYET BELGELERİNDE SU TAŞKINLARI İLE BARAJ/BENT YAPIMI VE TAMİRATINA İLİŞKİN KAYITLAR*

RECORDS RELATED TO FLOODS AND DAM CONSTRUCTION AND REPAIR IN ROYAL DOCUMENTS OF MARI

İrfan ALBAYRAK

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Sumeroloji Ana Bilim Dalı, ialbayrak@ankara.edu.tr

Esmâ ÖZ KIRIŞ

Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, esma0443@gmail.com

Hakan EROL

Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Sumeroloji Ana Bilim Dalı, herol@ankara.edu.tr

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 2 Eylül 2021
Kabul edildiği tarih: 27 Eylül 2021
Yayınlanma tarihi: 28 Aralık 2021

Article Info

Type: Research article
Date submitted: 2 September 2021
Date accepted: 27 September 2021
Date published: 28 December 2021

Anahtar Sözcükler

Mari Metinleri; Zimri-Lim Dönemi; Su Taşkını; Baraj Yapımı

Keywords

Mari Texts; Zimri-Lim Period; Flood; Dam Construction

DOI

10.33171/dtcfjournal.2021.61.2.11

Öz

Mari Krallığı, M.Ö. II. Binde Mezopotamya'nın hem siyasi yapılanmasında hem de Orta Fırat bölgesindeki kara ve nehir yolu ticaretinde kilit rol üstlenmiş bir merkezdir. Eskiçağ araştırmalarında Mari Krallığını önemli kılan bir diğer faktör de Mari sarayında ele geçen 20.000 civarında krallığın çeşitli konulardaki idari belgeleridir. Burada açığa çıkarılan metinlerin çoğu, Mari kralı Zimri-Lim ile onun yüksek dereceli memurları arasında farklı konularda yazılmış mektuplardan oluşmaktadır. Mari kraliyet arşivi belgeleri, Eski Yakınoğu arşivleri arasında ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü bu mektuplar, Yakınoğu krallıklarının siyasi ve askeri işleri yanında bölgedeki halkların sosyo-kültürel durumları ve aralarındaki etkileşimler hakkında değerli bilgiler vermektedir. Ayrıca belgeler arasında içeriği bakımından edebî, dinî, mitolojik ve aile içi yazışmalara ilişkin önemli kayıtlar da bulunmaktadır. Mari kraliyet mektupları arasında, Mari ve yakın bölgelerdeki yerleşimlerde meydana gelen sel felaketleri ve taşkına karşı idarenin aldığı tedbirler çerçevesinde yürütülen imar faaliyetleri ile su kaynaklarının kullanımı ve yönetimi konusundaki uygulamaları içeren 25 kadar mektup tespit edilmiştir. Makalenin konusu, bu 25 mektup ve içeriği çerçevesinde şekillenmiştir.

Abstract

The kingdom of Mari played a key role for both the development of the political structure of Mesopotamia and the land and waterway trade of the Middle Euphrates region in the 2nd millennium BC. Another factor of the importance of Mari Kingdom is about 20 thousand that are the administrative documents of the kingdom on various issues, unearthed in the palace of Mari. Most of these documents contain the correspondences regarding a wide range of subjects between Zimri-Lim, the king of Mari, and some of his dignitary officials. The royal archive texts of Mari have a specific importance comparing to the other archives of the Near East. Because these letters provide valuable information about the political and military affairs of the Near East kingdoms as well as the social-cultural status of the people in the region and their interactions. There are also important records of about literary, religious, mythological and prosopography in terms of content among the documents. Among the royal documents, there are about 25 letters about the flood disasters took place in Mari and its periphery and construction activities performed by the palace administrative in the scope of precautions against the floods, and about the practices on the use of water sources and management of them. These twenty-five letters and around their content is shaped the topic of the article.

* Bu makale, 2018 Nisan döneminde başlamış olan 217K124 numaralı "Sumerce ve Akadca Metinlerde Fırat ve Dicle Nehirleri (Sosyo-Kültürel Hayata Etkileri)" başlıklı TÜBİTAK 1001 projesinin bir çıktısıdır. Desteğinden dolayı TÜBİTAK'a teşekkür ederiz.

“Beyime söyle, kölen Bahdi-Lim şöyle (söyler): İddin-Dagan’ın oğlu dün buraya geldi, onun haberini işittim ve ben baraja gittim ve onu beyime gönderdim. Barajın bulunduğu yere vardım, baraj sağlamdır. (Su), beyimin yaptığı taş bendin savağı(ndan), beş karış (yükseklikten) akıyor. (....) Bent iyi durumdadır. Köprünün altındaki orta bendin alt kısmının kaplamasını su aşındırdığı için (köprünün bir kısmı) yarım kamış (ölçüsünde) çökmüş. Taş bendi böldüm ve bendin içindeki su azaldı. Bendin (zarar gören) yan kaplamaları onarılmıştır. Endişelenecek bir şey yok. (Her şey) iyidir. Beyimin yaptığı taş bent sağlamdır. Beyim, hiçbir şey için endişelenmesin.” (ARM VI, 1).

Giriş

Su, canlıların yaşam döngüsünde ihtiyaç duyulan en önemli doğal kaynaktır. Su, sadece insanların biyolojik ve fiziksel ihtiyaçları için değil, aynı zamanda toplumların tarımsal faaliyetlerini devam ettirebilmeleri ve bu sayede besin üretiminin sürekliliğini sağlamak için de gereklidir. İstisnalar olmakla birlikte herhalde bu yüzden tarih öncesi devirlerde avcı-toplayıcı gruplar, yerleşik yaşama geçerken su kaynaklarına yakın bölgeleri tercih etmiş olmalıdırlar.

Su kaynakları, tarih boyunca siyasi, askerî ve coğrafi sınır olarak belirlenmiş ve su kaynaklarına sahip olmak isteyen gruplar birbirleriyle sürekli mücadele halinde olmuştur. Ayrıca su, tarihin bazı dönemlerinde ritüellerin de ayrılmaz bir parçası olmuştur. Eskiçağlarda denizler, göller, akarsular ve ırmaklar kutsal kabul edilerek tapınım görmüş ve çeşitli hukuki sorunların çözümünde bu kutsal sayılan mercilere başvurulmuştur.¹ Ancak su kaynaklarının doğaya ve canlılara sağladığı büyük yararlar olmakla birlikte iklimsel nedenlerle aniden taşarak çevreye büyük zarar vermesi ve sıkça can ve mal kaybına sebep olması insanlarda dehşet duyguları oluşturmuştur. Genellikle taşkınların sebebi olarak, insanların tanrılara yeterince hizmet etmemesi, onların rızası dışında davranış sergilemeleri ve bu nedenle tanrıları kızdırmaları olarak görülmüştür.²

¹ Eskiçağlarda Mezopotamya toplumlarında, özellikle büyü ve zina suçları gibi hukuki sorunların çözümünde, suçlanan kişinin gerçekten suçlu olup olmadığının tespiti için Nehir tanrısının (d¹ÍD/d¹Nārum) hakemliğine başvurulurdu. Çivi yazılı belgelerde “ana nārim alākum, ana nārim nadānum, ana nārim šalū” “nehre gitmek, nehre vermek, nehre dalmak” tabirleri ile anlatılan bu uygulamada, suçlu olduğu düşünülen kişi hakkında hükmün Nehir tanrısı tarafından verilmesi söz konusudur. Su/Nehir Ordali (Suya Atılma) olarak bilinen bu cezalandırma ve suç tespit yönteminin uygulanış süreçleri hakkında bkz. (Lafont, 2005); (Günbattu, 2000); (D. Florioti ve Demirci, 2013); (Öz, 2015); (Larsen, 2007).

² Eskiçağ tarihinde en iyi bilinen su taşkını Kutsal Kitaplara da konu olan “Tufan Hikâyesi”dir”. Çivi yazılı belgeler arasında Tufan hikâyesinin anlatıldığı ilk belge Gılgamış Destanının 11. tabletidir. Tablette anlatılanlara göre, yeryüzünde insanlar tanrıları rahatsız edecek boyutta gürültü çıkarmışlardır. Bunun üzerine tanrılar kendi aralarında toplanıp, insanlığın cezalandırılması yönünde karar vermişler ve tufanı başlatmışlardır. Destanın 11. tabletine göre Fırat’ın kıyısına kurulmuş Şuruppak kenti, tanrıların bir araya geldiği ve tufan kararının alındığı yerdir. (Bottéro, 2011, s. 188-210).

Nehirler, akarsular ve hatta diğer küçük su kaynakları, yeryüzünde insan nüfusunun dağılımını belirleyen en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Su kaynaklarına yakın yerleşimler daima cazibe bölgeleri olarak görüldüğü için sık sık istilalara uğramış, zaman zaman su savaşları meydana gelmiştir. Nitekim Eski Mezopotamya'da yerleşik yaşama geçiş aşamasında iskân alanı olarak seçilen Fırat ve Dicle kenarındaki kentler, çevre bölgelerdeki grupların sık sık istilasına uğramıştır. Bu kentlerde nehir ve nehir kolları sayesinde su taşımacılığının oldukça gelişmiş olduğu gözlemlenmektedir. Hem doğal ihtiyaçlar hem de ulaşımda büyük kolaylık sağlayan nehirler ve su kaynakları, yakın alanlarda yaşayan halkların âdeta kaderini belirlemiştir.

Tarih boyunca suyolları üzerinde bulunan yerleşim yerleri, bölgeler arası ekonomik ilişkilerin gelişmesinde kilit rolü üstlenmiştir. Gerçekten de çivi yazılı belgelerden öğrenildiğine göre Fırat Nehri, geçtiği güzergâh üzerindeki pek çok kentin, Mezopotamya'daki diğer yerleşimler ve çevre bölgelerle olan ticari ilişkilerinde temel bir role sahiptir. Bu yerleşimlerden birisi de günümüzde Tell Hariri olarak bilinen Orta Fırat bölgesindeki eski Mari Krallığıdır. Mari Krallığı, Fırat Nehri boyunca devam eden kervan yolları üzerinde bulunması, ayrıca hem kara yolu hem de nehir yolu ulaşımında kilit noktada olması sebebiyle ticari ve siyasi yönden oldukça stratejik bir konuma sahiptir. Mari'yi önemli ve güçlü kılan etmenlerden birisi de batıdaki devlet ve bölgelere mal akışını sağlayan geçiş konumunda bulunmasıydı. Mari kraliyet arşivleri, Mari kentinin Doğu Akdeniz bölgesine ve Girit gibi devletlere daha doğudaki ülkelerden getirilen özellikle kalayın temininde ve tunç üretiminde önemli bir yer tuttuğuna işaret etmektedir (Kuhrt, 2010, s. 131).

Mari antik kentinde, 1930'lardan beri Fransızlar tarafından kazılar sürdürülmektedir. Burada, M.Ö. 19. ve 18. yüzyıllara ait büyük bir saray gün ışığına çıkarılmıştır. Sarayda, yaklaşık 20.000 tablet bulunmuştur. Bu tabletlerin çoğu, Mari kralı Zimri-Lim'in valileri ve diğer yüksek dereceli memurlarıyla olan yazışmalarını içermektedir. Sadece siyasi, askerî ve sosyal içerikli bilgiler değil aynı zamanda kehanet ve fal metinleri, aile içi yazışmalar (Zimri-Lim'in karısı Şibtu ile mektuplaşmaları; bkz. Yıldırım, 2018) gibi edebî, mitolojik, dinî ve ailevi konularda, saray yaşamına ait zengin bilgiler içermesi bakımından da Mari kraliyet belgeleri, Eski Yakındoğu arşivleri arasında önemli bir yere sahiptir.

Mari kraliyet mektupları arasında, Mari kentinde ve Mari Krallığı'nın denetiminde olması muhtemel civar yerleşimlerde meydana gelen su taşkınları ile baraj/bent ve kanal yapımı gibi şehirlerdeki çeşitli imar faaliyetleri hakkında da

önemli bilgi veren metinler vardır. Sarayın su yönetimi ve suyun denetlenmesi konusunda aldığı tedbirler, sulama işlerine gösterdiği hassasiyet, taşkın sonrası hasar gören yapıların imarı amacıyla işçi istihdamının sağlanması, sel neticesinde meydana gelen hasar tespit çalışmaları için denetleme ekiplerinin görevlendirilmesi gibi saray yönetiminin aldığı önlemler ve bütün bu işleri yerine getirmesi gereken görevliler, kral Zimri-Lim'in memurlarıyla karşılıklı yazışmalarında ayrıntılarıyla kaydedilmiştir.

MARİ KRALİYET ARŞİVİNDEN SU TAŞKINLARI İLE BARAJ/BENT YAPIMI VE TAMİRATINA İLİŞKİN METİNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İlkbaharda karların erimesi veya kısa süre içerisinde aşırı miktardaki yağış gibi sebeplerden ötürü nehir yatağındaki su seviyesinin artışı, suyun yatağından taşmasına ve ani sel baskınlarına sebep olmuştur. Taşkınlar, insanların yerleşim alanlarına, tarla ve bahçelerine zarar vermiş, kimi zaman kullanılamaz hale getirmiş ve neticede insanları zorunlu göçe zorlayacak kadar ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurmuştur. En eski devirlerden günümüze kadar insanoğlu, su taşkınlarını denetim altında tutabilmek için farklı önlemler almaya gayret etmiştir. Çivi yazılı belgeler, Eski Mezopotamya'da kralların ve kent yöneticilerinin, Fırat ve Dicle Nehirlerinin ani taşmaları sonucunda meydana gelen zararları en aza indirebilmek için su yönetimi ve suyun denetlenmesi konusunda oldukça titiz davrandıklarını göstermektedir. Krallar, sadece tapınak ve saray değil köprü, kanal ve bent yapımı gibi imar faaliyetlerine de ağırlık vermişlerdir. Eskiçağlarda kralların başlıca düşünceleri arasında hem halkın refah ve mutluluğunu sağlamak hem de iktidarını ve meşruiyetini devam ettirmek gelmekteydi. Dolayısıyla bu tip faaliyetler kralların öncelikli girişimleri arasında yer almaktadır. Nitekim Sumer krallarının gerek kanun metinlerinde³ gerekse inşaat kitabelerinde⁴ ve farklı içerikli metinlerin ilgili satırlarında icraatlarını anlatırken tanrılar için yaptırdıkları imar faaliyetleri ile

³ Urukagina Reformları Kol. XII: ²⁶⁻³³ *Ningirsu ile Urukagina bir sözleşme yaptılar. Bu sene içinde (Urukagina) Ningirsu'ya ait olan küçük Girsu kanalını Tanrı Ningirsu için kazdı. ³⁴⁻⁴⁴ Onun eski adını "Nippur'un dışında da kuvvetli olan Ningirsu Kanalı" koydu. Urukagina ona ad verdi. Nina'ya giden kanala onu bağladı. Temiz kanal, kalbi parlak olan Nina'ya berrak su getirsin.*" (Tosun ve Yalvaç, 1981, s. 28-29).

⁴ Lagaş kralı Ur-Nanşe'ye ait bir yapı kitabesi: Lev. 1, "Kol. I: *Lagaş kralı ^dUr-Nanşe, GUR. SAR'ın oğlu, Gunidu'nun oğlu (torunu), Tanrıça Nina tapınağını yaptı*". Kol. II: *Tanrıça Nina'yı meydana getirdi. "Alam" kanalını kazdı. Tanrıça Nina'ya heykel adadı. Kol. III: (O heykeli) tapınağa soktu (koydu), 40 erkeği Tanrıça Nina'ya eş olarak tayin etti. "Edin" kanalını yaptı...*" (Tosun ve Yalvaç, 1981, s. 1). Bir başka benzer örnek Lagaş kralı Urukagina'ya ait inşaat kitabesidir: Lev. 8: Kol. II: *"Tanrı Nina için Nina'ya götürülen (adlı) kanalı, Onun sevgili kanalını derinleştirdi. Onun su haznesini, içinin denizini ona genişletti"* (Tosun ve Yalvaç, 1981, s. 10).

övenmeleri geleneği, bu anlayışın yüzyıllardır metinlere yansımış olduğunun bir göstergesidir. M.Ö. II. binde kral Hammurabi döneminde de özellikle baraj ve kanal yapımı en yoğun imar çalışmaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Hammurabi'nin, memurları Šamaš-hāzir ve Sin-iddinam ile yaptığı yazışmalar⁵, kralın suyollarının denetimi ve kullanımını konusunda gösterdiği özeni açıkça ortaya koymaktadır.

Su kaynaklarının kullanımını hakkında M.Ö. II. binyıla tarihlenen diğer bir grup belge de Hammurabi'nin çağdaşı Zimri-Lim'in, Mari ve civarında yaptırdığı imar faaliyetlerinin anlatıldığı, krala düzenli raporların sunulduğu Mari kraliyet arşiv belgeleridir. Mari metinlerinde ani su baskınlarına karşı alınan tedbirler, kral Zimri-Lim'e sunulan raporlarda ayrıntılarıyla kaydedilmiştir. Bu raporlara göre, Fırat ve diğer küçük nehir kolları üzerinde kurulan barajlar ve biriken fazla suyun yönünü değiştirmek için barajlardan açılan kanallar sayesinde sel baskınları önemli ölçüde önlenmiştir. Su taşkınlarından korunmanın bir başka yöntemi de kanalların kenarlarının veya zayıf noktalarının sazlıkla doldurularak şiddetli su akışına karşı güçlendirilmesidir. Yerleşim yerlerinin belli noktalarına inşa edilen yüksek duvarlar da sel baskınlarını önlemede etkili olmuştur.

Mari belgelerinde Fırat ve Habur üzerinde inşa edilen barajların ve kanalların kullanımıyla ilgili ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Zimri-Lim (MÖ. 1779-1757) dönemine tarihlenen yaklaşık 25 Mari mektubu (Cole ve Gasche, 1998, s. 9), Fırat Nehrindeki taşkınlardan ve başta Habur ve Mari'nin kuzeyindeki Terqa (Tell Aşāra)⁶

⁵ Bazı metin örnekleri şöyledir: Met. No: 80: "Šamaš-hāzir'e söyle Hammurabi şöyle söyler: Eğer Larsa ve Ur için su var ise sana söylediğim kanal ağızlarında tedbir alma! Fakat Larsa ve Ur için su yok ise sana söylediğim kanal ağızlarında tedbir al ki gerçekten Larsa ve Ur için su olsun." (Kraus, 1968, s. 56-57). Met. No: 85: "Šamaš-hāzir'e söyle Hammurabi şöyle söyler: Nehir güçlü akıyor, su çoktur. Bataklığa doğru kazılmış sulama kanallarını açın (temizleyin) ve Larsa çevresini suyla doldurun." (Kraus, 1968, s. 58-59). BM 12818, Nr. 445: "Sin-iddinam'a söyle, Hammurabi şöyle söyler: []kanalının tamamı kazılmıştır. (Fakat) Uruk şehrinin içindeki kanalda hafriyat yapılmadı ve (bu yüzden) sular (artık) şehre gelmiyor. Ayrıca Dürum kanalının kıyısındaki [...] su olmadığından ihmal edilmiş durumdadır. Bu kanaldaki toprak (dolgu) fazla değildir. Senin emrinde çalışanlar için 3 günlük bir iş yüküdür. Bu mektubumu gördüğünde senin emrindeki işçi takımıyla Uruk şehrindeki kanalın 3 gün içinde hafriyatını yap. O kanalın hafriyatını yaptıktan sonra sana yazmış olduğum işi hallet." (Frankena, 1966, s. 4-5).

⁶ Kentin lokalizasyonu için Bkz. (Groneberg, 1980, s. 236).

kentleri olmak üzere Raqqum⁷, Dēr (Sippar-Amnānum)⁸, Mišlān⁹, Bišān¹⁰ gibi civar yerleşimlere verdiği zararlardan söz etmektedir. Bu mektuplardan, ani sel baskınları sonucunda etraftaki evlerin ve tarlaların sular altında kaldığı, barajlar ve köprüler dâhil etraftaki pek çok yapının zarar gördüğü, bu zararın telafisi için binlerce işçinin görev aldığından söz edilmektedir (Cole ve Gasche, 1998, s. 9). Bir metinde (ARM III, 2), Mari ve yakın çevresindeki yerleşim yerlerinde sel baskınlarının olduğu ve bu doğal afetin etrafa ciddi zararlar verdiği kaydedilmiştir. Mari'ye çok yakın konumdaki Terqa kentinin de bu selden etkilendiği anlaşılmaktadır. Terqa şehrinin adı taşkınlarla ilgili olarak Mari metinlerinde sıklıkla geçmektedir. Terqa kenti valisi Kibri-Dagan'ın, Zimri-Lim'e yazdığı bir mektupta, Habur Suyunun/Çayının taşıdığı ve Habur barajının bu taşkında zarar gördüğü kayıtlıdır. Metnin devamında barajın onarımı için gerekli işçilerin de toplandığı krala bildirilmiştir. Kibri-Dagan, Terqa bölgesi ve Habur barajında selden kaynaklanan sorunlarla ilgilendiğini ve buradaki işleri düzene koyduğunu belirtmek amacıyla mektubun sonunda "*Beyimin yüreği hiçbir şekilde endişelenmesin*" ifadesini kullanmıştır. ARM III, 2 numaralı metnin ilgili satırları şöyledir: "*Beyime söyle, kölen Kibri-Dagan şöyle söyler: Habur taşı ve Yaqqim-Addu, takviye işçiler (getirmem) için bana [yaz]dı. Dolayısıyla benim bölgem[deki] Terqalıları çağırdım... [x x] Habur bar[ajı için] yardım getirdim. Beyimin yüreği hiçbir şekilde endişelenmesin.*" (Kupper, 1950, s. 12-13).

Kibri-Dagan'ın, Zimri-Lim'e yazdığı bir başka mektupta da Terqa kenti ve halkının iyi olduğu ancak Raqqum şehrinde sel meydana geldiği ve kentin verimli ekilebilir tarlalarını su bastığı bildirilmektedir. Zimri-Lim'in memurlarıyla yazışarak sürekli bilgi aldığı, sadece Mari değil civar yerleşimleri de ihmal etmediği anlaşılmaktadır. ARM III, 77 numaralı metinde şu ifadeler yer verilmiştir. "*Beyime söyle, [kölen] Kibri-Dagan şöyle söyler: [Dagan ve İ]krub-il iyilerdir. Terqa şehri ve [civarı] da iyidir. İkinci bir şey: Raqqum şehrinin ekilebilir tarlalarından 300 (akre) tarla, sular altındadır ve ekilebilir tarlalardan aynı şekilde 140 (akre) [tarla] [....] için*

⁷ Raqqum kentinin lokalizasyonu için RGTC 3, Terqa bölgesini işaret etmektedir. (Groneberg, 1980, s. 195).

⁸ Dē/īr kenti, Bağdat'ın hemen güneyinde, Sippar kentinin iki yerleşiminden biridir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. (Mahmood, 2006, s. 14-16). Bu kentin sınır civarlarına Hammurabi'nin oğlu döneminde bir hendek kazıldığı ve bu kentte M.Ö. 1580'lerde meydana gelen bir sel baskınında Annunitum rahibinin kızı olan Lamassani'nin evinin bir bölümünün yıkıldığı çivi yazılı belgelerde kayıtlıdır. (Cole ve Gasche, 1998, s. 8).

⁹ Mišlān antik kenti için lokalizasyon çalışmaları, kentin Mari ve Terqa şehirleri arasında olabileceğine işaret etmektedir. (Groneberg, 1980, s. 169).

¹⁰ RGTC 3'te Bišān kentinin geçtiği Mari metinleri sunulmuştur ancak kentin lokalizasyon çalışmaları verilmemiştir. Bkz. (Groneberg, 1980, s. 42).

[nın]yerleştirildi. (Onu) ihmal etmiyorum, kontrol ediyorum ve (bu konuda) sert talimatlar verdim. Benim görev bölgemdeki sarayın tarlaları (konusunda) ihmal yoktur. (Onlarla) çok (ilgileniyorum). Beyimin yüreği hiçbir şekilde endişelenmesin.” (Kupper, 1950, s. 100-101).

Sel baskınlarının en çok tarlaları etkilediği, Kibri-Dagan'ın bir başka mektubundan da anlaşılmaktadır. ARM XIII, 119 numaralı mektup, yine Terqa şehriyle ilgilidir ve su taşkını sonrası kentin çevresindeki tarlaların kontrolüne ilişkin kral bilgilendirilmektedir. Bahse konu olan metnin ilgili satırları şöyledir: “*Beyime söyle, kölen Kibri-Dagan şöyle söyler: Dagan ve [Yakrub-il] iyilerdir. Terqa şehri ve [civar] da iyidir. [] itibaren kanalı kapatmak için [] gönderdim. Bana gelince, burada kentin çevresindeki ekilebilir tarlaları sulama konusunda özensiz davranmadım.*” (Kupper, 1950, s. 123-124).

Aynı şekilde Zimri-Lim ve Kibri-Dagan arasındaki bir başka mektupta da, nehirdeki taşkından dolayı saraya ait tarlalardaki arpanın erken hasat edildiği ancak bu sayede tahılın kurtarıldığı ve zarar görmediği belirtilmektedir. ARM XIII, 124 numaralı metnin ilgili satırları şöyledir: “*Beyime söyle, kölen Kibri-Dagan şöyle söyler: Kontrol ettim ve nehirdeki taşkın [...] nın önüne doğru geldiğinden 3 gündür sarayın arpalarını hasat etmek için işe el attım. Nehirdeki taşkını [...] ona yaptırdığım [...] meseleyi[...] geri dönsün ve şimdi gelecekte beyim (artık) kralım güvenilir olmayan, güvenmediği (adamları) (oraya) yerleştirmemeli! Benim bölgemde arpa mevcuttur....*” (Kupper, 1964, s. 126-127).

Zimri-Lim'in yazıştığı bir diğer yüksek dereceli memuru Bahdi-Lim'dir. Bahdi-Lim mektuplarında, Dēr ve Mišlān şehrindeki Haqat vadisini su basmasıyla ilgili olarak kralını sürekli bilgilendirmektedir. ARM VI, 3 numaralı belgede bu iki kentin aynı gün içinde sele teslim olduğu ve *muškēnum*¹¹ sınıfından bir şahsa ait olan 100 *iku*¹² tarlayı su bastığı kayıtlıdır. Aynı günde iki farklı kentte sel olması, bu yerleşim yerlerinin birbirine çok yakın mesafede olduğunu akla getirmektedir. Metnin

¹¹ *Muškēnum* kelimesinin kesin anlamı hâlâ tartışmalıdır. Hammurabi kanunlarında toplumun *awīlum* (soylu/yüksek sınıftan biri/ özgür yurttaş), *muškēnum* ve *wardum* (köle) 3 temel sosyal sınıfa ayrıldığı görülmektedirler. *Muškēnum* sözcüğü, “eli ağzın önüne koyarak (tapınma jestiyle) birini selamlayan; boyun eğen” anlamına gelmektedir. *Muškēnum*, yasal olarak, devlet veya krallığın bakmakla yükümlü olarak korumaya aldığı kişi olarak da tanımlanmaktadır. Bu gibi krallık bağımlılıkları, saraya yaptıkları hizmetler karşılığında ya mal yardımı ya da devri mümkün olmayan toprak alırlardı. Eski Babil yasalarında *muškēnum* için özel maddeler bulunmasının ve sarayla bir tutulmasının nedeni, mal sahibi olmadıkları yani “kent vatandaşı olmadıkları” için adet hükmündeki yasalar tarafından korunmamalarıydı (Oates, 2004, s. 73).

¹² *iku*, bir arazi ölçü birimidir (CDA 126).

ilgili satırları şöyledir: “[*Beyime*] söyle, kölen *Bahdi-Lim* şöyle (söyle): *Dēr ve Mišlān vadisindeki taşkın aynı gün meydana geldi. Dēr şehrindeki taşkın, muškēnum’a ait olan 100 iku’luk tarlayı sular altında bıraktı. Sarayın tarlaları iyidir, hiç hasar yoktur. Mišlān’daki taşkın, kova ile çekilen suyla sulanan (tarlaları) sular altında bıraktı. Bir muškēnum’a ait olan sarayın tarlası []. Taşkınun sonu gelene kadar beyime yazmadım.*” (Kupper, 1954, s. 12-15).

ARM VI, 3 numaralı belgedeki ifadelerin benzerini *Bahdi-Lim*’e ait bir başka mektupta da görüyoruz. ARM VI, 2 numaralı mektupta, *Bahdi-Lim*, yine *Mišlān*’daki *Haqat* vadisinde meydana gelen su taşkınıyla ilgili *Zimri-Lim*’i bilgilendirmekte ve aynı şekilde *muškēnum* sınıfından birisine ait olan bir tarladan bahsedilmektedir. Metnin ilerleyen satırlarında, *Mišlān-Haqat* civarlarına lokalize edilen *Dagilin*¹³ adlı bir şehir adı ile karşılaşmaktayız. Anlaşılan o ki, Fırat’ın taşması neticesinde, Orta Fırat bölgesi üzerinde, birbirine yakın mesafede bulunan pek çok yerleşim yerini etkileyen su baskınları meydana geliyordu. Bahse konu olan metnin (ARM VI, 2) ilgili satırlarında şunlar kayıtlıdır: “*Beyime söyle, kölen Bahdi-Lim şöyle söyle: Mišlān’daki Haqat vadisini su bastı. muškēnum’un [] nadasa bırakılmış² tarlasını su bastı. Dagilin’e kadar (heryer) sular altında kaldı ve (sonra) su çekildi. Her şey yolundadır, hasar yoktur.*” (Kupper, 1954, s. 12-13).

Benzer şekilde, ARM XIII, 28 numaralı belgeye göre arka arkaya yağan şiddetli yağmurdan sonra nehrin 1 kamış yüksekliğinde taşıdığı krala bildirilmektedir. Taşkınun hangi kentte meydana geldiği kırık satırlar nedeniyle anlaşılamamaktadır. Sarayın üst düzey memuru *Yasim-Sumū*, beyine şöyle yazmaktadır: “*Beyime söyle, kölen Yasim-Sumū şöyle söyle: (Arka arkaya yağan) iki yağmurdan sonra sular, 1 kamış yüksekliğinde şiddetle taşı. İkinci günde [x x x] 4 [x x x x] sular [x x x] 2 [x x x] . Sular (şimdi) hızlı akıyor ve gidiyor.*” (Kupper, 1964, s. 55).

Sel baskınlarının sadece çevreye zarar vermediği aynı zamanda bazen insan ölümlerine de yol açtığı bir *Mari* metninde kayıtlıdır. *Mari* çivi yazılı belgelerinde daha çok ev ve tarlalara verilen zarardan bahsedilmiştir ama bu metin insan ölümüyle ilgili nadir örneklerden birisidir. Memur *Yaqqim-Addu*’nun krala verdiği bilgiye göre, su taşkını o kadar şiddetlidir ki asker taşıyan bir gemi *alabora* olmuş ve içindekiler sele kapılıp ölmüştür. Metinde, ölen kişilerden birkaçının isimlerinin krala bildirilmesinden anlaşılıyor ki bazı önemli saray görevlileri de bu gemide bulunuyordu. Ölenler arasında adı geçen *Asqudum* ve *Burqan* adlı kişilerin, saray

¹³ Lokalizasyon çalışmaları için Bkz. (Groneberg, 1980, s. 49).

idaresinde çalışan görevliler olduğu tahmin edilmektedir. Metnin devamındaki ifadelerle göre gemide henüz kimliği belirlenmeyen pek çok kişinin de yaşamını yitirdiği anlaşılmaktadır. ARM XIV, 4 numaralı metnin ilgili satırlarında şunlar kayıtlıdır: “*Beyime söyle, kölen Yaqqim-Addu şöyle (söyler): 20. günden sonraki gün mesele/haber bana ulaştı. Şöyle ki; onunla (gemide) gelen askerlerle birlikte Asqudum, gemide sele yakalandı ve öldü. Ayrıca beyime hemen yazdım (ki) Burqan (da) onunla birlikte öldü. Üstelik orada onunla birlikte ölen adamlar(ın kim oldukları) hâlâ kesin değil. Durumu öğreneceğim ve beyime yazacağım. Ayrıca onun buradaki evine, kölelerin âmirine ve başka (kimselelere) bir şeyi borçlu olmadığına dair kesin bilgi verdim.*” (Biro, 1974, s. 24-25).

Tarih boyunca barajların yapım amaçları değişmemiştir. Barajlar, sadece taşkınları önlemek amacıyla değil aynı zamanda fazla suyu tutarak kuraklık gibi doğal afetlerde kentlerin su ihtiyacını karşılamak, tarım alanlarına su sağlamak, ulaşım ve taşımacılıkta kullanmak gibi pek çok farklı amaç için de inşa edilmiştir. Barajlar, özellikle kurak zamanlarda veya kentlerde gereğinden fazla su ihtiyacı doğduğunda bünyesinde tuttuğu suyu insanların hizmetine sunmak bakımından oldukça önemlidir. Ancak, yağış miktarının beklenenden çok olması neticesinde barajlarda tahminden fazla su birikince ya da şiddetli sel meydana geldiğinde bazen barajların su basıncına dayanmayıp yıkılması ihtimali de her zaman söz konusudur. Gerçekten de Mezopotamya ovasında, Dicle ve Fırat’ın başlıca kollarının yamaçları, alüvyon miktarının çok olması nedeniyle, kendilerini çevreleyen ovanın daha yüksekledi ve bu yükseklik farkı, yerçekimi sayesinde bitişik tarlaların sulanmasını kolaylaştırmakla birlikte suların yüksek olduğu dönemlerde bentlerin yıkılmasına yol açtığı bilinmektedir (Bordreuil, B. Chatonnet ve Michel, 2015, s. 23). Mari kraliyet arşivinde sel neticesinde yıkılan ya da hasar gören barajlar ve kanallarla ilgili kral Zimri-Lim’in haberdar edildiği pek çok belge bulunmaktadır. Bu belgeler kralın, genellikle Bahdi-Lim, Kibri-Dagan ve Yaqqim-Addu adlı memurlarıyla olan yazışmalarıdır.

ARM VI, 4 numaralı belgede Bahdi-Lim’in kralına verdiği bilgilere göre, Haqat vadisini su basmış ve taşkınlara karşı bu bölgede inşa edilen barajın bir bölümü şiddetli sel nedeniyle zarar görmüştür. Sel o kadar şiddetlidir ki sular, barajı yarıp geçmiştir. Metnin ilgili satırları şöyledir: “*Beyime söyle, kölen Bahdi-Lim şöyle söyler: aİĞİ.KUR¹⁴ evlerinin aşağısındaki, vadi(deki su) nedeniyle inşa edilen kamış(tan*

¹⁴ aİĞİ.KUR, Habur bölgesinde bulunan bir sulama kanalının adıdır. Bkz. (Groneberg, 1980, s. 288).

yapılmış) barajı, Haqat vadi(sinin suyu) akmaya başladığı zaman vadi nedeniyle o barajı tamir ettiler. Sonra sular yükseldi ve [x x x]. Sular, barajın alt tarafını (yıkıp) götürdü ve (tahliye) savağını 4 kamış (boyunda) genişletti” (Kupper, 1954, s. 14-15).

Zimri-Lim ve Bahdi-Lim arasındaki bir başka mektupta da adı verilmeyen bir kentte (Bahdi-Lim'in mektuplarında sıkça geçen Dēr veya Mišlān kentleri olabilir) meydana gelen sel sonucunda barajda meydana gelen hasarlar hakkında kral bilgilendirilmektedir. Metne göre sular o kadar yükselmiştir ki taş barajı aşmıştır ve barajın belli yerlerinde çökmeler meydana gelmiştir. Ancak Bahdi-Lim barajla ilgilendiğini, zarar gören yerlerin onarıldığını, endişelenecek bir durum olmadığını söyleyerek kralını bilgilendirmektedir. Bahse konu olan metnin (ARM VI, 1) ilgili satırlarında şunlar kayıtlıdır: *“Beyime söyle, kölen Bahdi-Lim şöyle (söyler): İddin-Dagan'ın oğlu dün buraya geldi. Onun haberini işittim ve baraja gittim ve onu beyime gönderdim. Barajın bulunduğu yere vardım ve baraj sağlamdır. (Su), beyimin yaptığı taş bendin savağından 5 karış (yükseklikten) akıyor. Bent iyi durumdadır. Köprünün altındaki, orta bendin alt kısmının kaplamasını su aşındırdığı için (köprünün bir kısmı) yarım kamış (ölçüsünde) çökmüş. Taş bendi böldüm ve bendin içindeki su azaldı. Bendin (zarar gören) yan kaplamaları onarılmıştır. Endişelenecek bir şey yok, (her şey) iyidir. Beyimin yaptığı taş bent sağlamdır. Beyim, hiçbir şey için endişelenmesin.”* (Kupper, 1954, s. 10-12).

Benzer içerikli bir başka mektupta da Bahdi-Lim, kullanılmaz hale gelen bir barajı yıkmak zorunda kaldığını, ^aİĞİ.KUR adlı kanalın yakınındaki taş barajın, Şadītum kanalına doğru çöktüğünü ve bu çökmenin su seviyesinin akış düzenini bozduğunu kralına bildirmektedir. Bahdi-Lim, mektubun ilerleyen satırlarında Appān¹⁵ ve Humzān¹⁶ adlı kentlerden topladığı 40 adamla bent onarımı için çalışmaya başladığını da belirtmekte, Mari'ye giden su akışının azalmayacak şekilde devam etmesi için gayret göstereceğini vurgulamaktadır. ARM VI, 5 numaralı metnin ilgili satırları şöyledir: *“Beyime söyle, kölen Bahdi-Lim şöyle söyler: ^aİĞİ.KUR'daki eski (köprünün) ayaklarının karşısındaki taş yapı (bent), Şadītum kanalına çöktü ve (oradaki suyun) seviyesini 1 kubit düşürdü. (Haber) duydum ve Appān ve Humzān'dan 40 adamı görevlendirdim ve bu işe başladım. Şimdi, bu taş yapıyı*

¹⁵ RGTC3'te bu kentin yeri için kesin bir lokalizasyon söz konusu olmadığı ancak Mari'ye yakın bir yerleşim yeri olmasının muhtemel olduğu belirtilmektedir. Appān kentinin daha çok Humzān ve Hutnum ile birlikte geçtiği de ifade edilmektedir. Bkz. (Groneberg, 1980, s. 19).

¹⁶ Humzān kenti için Mari'ye yakın bir yerleşim yeri olduğu düşünülen Appān civarına işaret edilmektedir. Bkz. (Groneberg, 1980, s. 100).

yıkacağım ve yarın suları önceki seviyelerine getireceğim. Bu yüzden sular Mari için hiçbir şekilde azalmayacak.” (Kupper, 1954, s. 14-17).

Mari ve civar yerleşimleri sıklıkla ani sel baskınlarına maruz kaldığı için kent yöneticileri bölgedeki barajların sağlamlığını belirli aralıklarla kontrol etmek zorundaydılar. Bu iş, kent yöneticilerinin en önemli görevleri arasındaydı. Şehre suyun düzenli ve ölçülü bir şekilde ulaşması önemli olduğu için barajların en kısa sürede onarımı şarttı. ARM III, 7 numaralı belgede Kibri-Dagan, krala, barajın yapımı ile ilgili bilgi vermektedir. Metinden, kralın baraj yapımı için gerekli işçi sevkiyatı talimatını da verdiği anlaşılmaktadır. Metinde şu ifadeler kayıtlıdır: *“Beyime söyle, kölen Kib[ri-Dagan] şöyle söyler: Önceden beyime yazdığım barajdaki çalışmalar hakkında: çok iyi bir şekilde (oraya) ulaştım. Eskiden barajda sular sürekli akıyordu. Şimdi, yardım için yazdım ve Terqa bölgesine yardım geldi. Beyimin bana gönderdiği seçkin ve güvenilir adamlar bana ulaştı. İşimin üzerinde durdum ve sızan sular üzerinde çalışmaya başladım. [x x x] [x x x x]. Bu barajın çalışmalarını 4 gün içinde tamamlayacağım.”* (Kupper, 1950, s. 18-21).

Günümüzde, baraj/bent yapımı dışında su baskınlarına karşı alınan tedbirlerden biri de kanal açarak biriken fazla suyun yönünü değiştirmektir. Bu yöntemin yaklaşık 4000 yıl öncesinde de bilindiğini ve uygulandığını çivi yazılı belgeler ortaya koymaktadır. Nitekim ARM VI, 7 numaralı Mari metninde, Dēr şehrindeki taşkından sonra kent yöneticilerinin, kanalın yönünü değiştirme işine ağırlık verdikleri, bu iş için resmi görevlilerin geldiği ve denetleme yapıldığı anlaşılmaktadır. Kanal yönünü değiştirme işinin tamamlanabilmesi amacıyla 2000 adamın istendiği ancak bu sayının bu kadar ciddi bir iş için yeterli olmadığı da belirtilmiştir. Bölgedeki sel baskınlarının ani ve şiddetli yağmurlardan kaynaklandığı ve bölgenin şiddetli yağışlara maruz kaldığı, metindeki *“Diğer bir mesele olarak; beyimin huzurundan döndükten sonra iki kez yağmur yağdı”* şeklinde Bahdi-Lim’in krala bilgi vermesinden anlaşılmaktadır. ARM VI, 7 numaralı metnin ilgili satırları şöyledir: *“Beyime söyle, kölen Bahdi-Lim şöyle (söyler): Dēr şehrindeki vadiye (taşkına) gelince, biz eski işi ve (kanalının) yönünü değiştirme işini denetledik. Yazıcılar, günlük işleri hesapladılar. (Fakat) eski işin üzerine (... kanalının) yönünü değiştirme işi için 2000 adam yetersizdir. Müzakere ettik ve (bu kanalın) yönünü değiştirme işine başladık. Başlanan iş çok iyidir. Şimdiye kadar iş hakkında beyime (hiçbir şey) yazmamam konusuna gelince; saray ve Mari kendi paylarını almadığı için beyime yazmadım. Diğer bir mesele; beyimin huzurundan döndükten sonra iki kez yağmur yağdı.”* (Kupper, 1954, s. 16-19).

Bir başka metinde de Habur Suyunun/Çayının su seviyesinin normalde olması gerekenden 2 arşın daha fazla olduğu, bu fazlalığı atmak yani biriken suyun yönünü değiştirmek için kanalların kullanıldığı anlaşılmaktadır. Habur ve çevresi, Mari metinlerinde sel baskınlarıyla ve kanallarla ilgili adı sık geçen bir yerleşim yeridir. Özellikle Kibri-Dagan'ın ve Bahdi-Lim'in mektuplarında Habur adını sıkça görmekteyiz. ARM VI, 8 numaralı belgede, su taşkınları sırasında nehirlerin ne kadar yükseldiğini verilen rakamlar ve ölçü birimleri sayesinde öğrenmek mümkündür. Metnin ilgili satırları şöyledir: *“Beyime söyle, kölen Bahdi-Lim şöyle (der): İş(in yapıldığı yere) ulaştım ve Habur’(un su seviyesi) ben gelmeden önce 2 arşın kadar yükselmişti. Şimdi Habur’daki yüksek su geri çekilene kadar suyun yönlendirildiği kanalı/savağı kapatmayacağım. Habur’un su seviyesi düştüğünde savağı¹⁷ kapatacağım.”* (Kupper, 1954, s. 18-19).

Kanallar, genellikle düz bir taşkın yatağı alanına kazılırdı. Su, setlerle tutulmalıydı aksi durumda taşkın bölgeye yayılacak ve kanal da amacına hizmet etmeyecekti. Bundan dolayı insanlar ağırlıklı olarak kanalların her iki yakasına toprak ilave ederek kanal kenarlarını güçlendirmeye odaklanmışlardır (Jotheri, 2018, s. 114). Gerçekten de ARM VI, 9 numaralı belgede de suyolunu güçlendirmek ve taşkınların çevreye daha fazla yayılmasını ve zarar vermesini önlemek amacıyla su kaynağının bazı yerlerine kamış demeti yığılacağı anlatılmaktadır. Bahse konu olan metnin ilgili satırları şöyledir: *“Beyime söyle, kölen Bahdi-Lim şöyle (söyler): 9. günde işe geldim ve savağı inceledim; 8 kamış genişliğinde ve 7 arşın derinliğindedir. O savağın suyu(nu kesmek) (için) 10. ve 11. günde kamış demetini yığacağım (ve) 12. günde (suyu) kesme işine el atacağım. Beyim endişelenmesin.”* (Kupper, 1954, s. 20-21).

Bir başka Mari mektubunda da Yaqqim-Addu, suları başka tarafa yönlendirmek için yapıldığı anlaşılan Bişan kentindeki destek kanalının uzun süredir bakımsız olduğunu, kimsenin bu kanalla ilgilenmediğini krala rapor etmektedir. Metnin devamında, Habur’daki sel nedeniyle bu kanalın kenarının çamurla dolduğu kaydedilmiştir. ARM XIV, 14 numaralı belgenin ilgili satırları şöyledir: *“Beyime söyle, Yaqqim-Addu şöyle söyler: Suları ...ya doğru taşıyan Bişan kentinin destek kanalı uzun süre önce açılmıştır ve hiçbir zaman (tekrar) kazılmamıştır (temizlenmemiştir). Habur Nehrindeki sel sırasında o destek kanalı, kenarına kadar çamurla doldu ve*

¹⁷ Savak: Bir barajın fazla suyunu akıtmak için yapılan düzenek (Türk Dil Kurumu Sözlüğü)

(dolayısıyla) barajı her yılkinden daha fazla aştı ve sular onun (destek kanalı) içine [.....]" (Biro, 1974, s. 40-43).

Benzer şekilde, Yaqqim-Addu'nun krala yazdığı ARM XIV, 13 numaralı mektupta, kanalların zayıf ya da hasar görmüş yerlerinin güçlendirilmesi gerektiği bildirilmekte, bölgedeki barajın yapımında Mari ve Mari'ye çok yakın Terqa bölgesi sakinlerinin de görev aldıkları kaydedilmektedir. Yaqqim-Addu, Terqa şehrinden geçen İsim-Yahdun-Lim¹⁸ kanalının restore edilmesi için 200 adamın kendisine gönderilmesini istemektedir. Metnin ilgili satırları şöyledir: *"Beyime söyle, kölen Yaqqim-Addu şöyle söyler: "Mari ve Terqa bölgesi insanları (işçileri) aİĞİ.KUR'dan baraj yapımı için ayrıldıklarında ben de onlarla ayrıldım. Beraber çalıştığım adamlar işi bıraktılar, evlerine gittiler. Ben de aİĞİ.KUR'dan ayrıldım ve hemen Habur'u düzenlemeye gittim. Bu bölgelerin işçileri İsim-Yahdun-Lim kanalı için (kanalda çalışmak için) ayrıldıklarında ben de geri döndüm. Onlar çalışmayı bırakıp evlerine gittiler, ben de ayrıldım ve Habur'u düzenlemek için beraberimdeki adamlarla yola çıktım. Habur'un arda kalan işini yapacağım. Beyim Bahdi-Lim'i göndersin (görevlendirsin) ve buraya 200 işçi gönderilsin ki Habur'un zarar görmüş kısımlarını güçlendireyim. Bu sette bir delik açılması durumunda, kimse onu (gediği) kapatamaz."* (Biro, 1974, s. 36-41).

ARM III, 79 numaralı metinde de İsim-Yahdun-Lim kanalının yarım kalan işiyle ilgili Kibri-Dagan, Zimri-Lim'i bilgilendirmektedir. İsim-Yahdun-Lim kanalı bu metinde de Terqa kenti ile ilişkili olarak geçmektedir. Nitekim bu kanalın, bahsettiğimiz üzere Terqa bölgesinden geçen bir su yolu olduğu bilinmektedir. İsim-Yahdun-Lim'in, Terqa şehri için önemli bir kanal olduğu metinlerde sıklıkla Terqa kenti ile anılmasından da anlaşılmaktadır. Metne göre Terqa bölgesinde, çakıl taşından yapılmış bent artık kullanılmadığı için, su baskınlarına karşı bu kanalın çok geniş kazılması gerektiği de Kibri-Dagan'ın verdiği bilgiler arasındadır. Barajların yanında kanalların da su baskınlarında önemli bir rol oynadığını bu metin de doğrulamaktadır. Gerçekten, Kibri-Dagan da bu kanalın kazılması işinin çok önemli olduğunu özellikle vurgulamıştır. Söz konusu metnin ilgili satırları şöyledir: *"Beyime söyle, kölen Kibri-Dagan şöyle söyler: Dagan ve İkrub-il iyilerdir. Terqa şehri ve civarı da iyidir. İkinci olarak, yaptıracağım İsim-Yahdun-Lim kanalının işi hakkında; Ab ayının 5. gününde o işe başladım. O iş çok çetindir. Çok fazla kazı yapacağım (çünkü)*

¹⁸ İsim-Yahdun-Lim kanalı için bkz. (Groneberg, 1980, s. 291).

nehirin, büyük kanala akmasına izin veren, çakıl taşından (yapılmış) bu bent, artık mevcut değildir.....” (Kupper, 1950, s. 102-105).

Nitekim yine bir Mari metninde de Dēr şehrindeki kanal çevresinin ve vadi alanının yarıldığı bu sebeple Dēr kentinde su sıkıntısı yaşandığı anlaşılmaktadır. Bahdi-Lim’in hasar görmüş kanalı onardığı ve bu sorunu hallederek kente su getirdiği kaydedilmektedir. Bu bağlamda ARM VI, 6 numaralı metinde şu ifadeler kayıtlıdır: “*Beyime söyle, kölen Bahdi-Lim şöyle (söyler): Dēr şehri vadisinin kenarındaki vadiyi ayıran Rākibum kanalını toprak yığarak tamir ettim. (Kanal) önceki haline gelmiştir. Bu mektubu beyime gönderdiğim gün suları Dēr şehrine akıttım (yönlendirdim). Dēr şehrine su akıtmadan önce beyime yazmadım.*” (Kupper, 1954, s. 16-17).

Çivi yazılı belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, Eski Mezopotamya’da su baskınlarını önlemek için kullanılan tekniklerden birisi de bazı yerleşim yerlerine yüksek duvarlar inşa etmektir. Yaqqim-Addu tarafından Zimri-Lim’e yazılan ARM II, 101 numaralı mektupta, Habur Suyunun yükselmesi sonucu olsa gerek Habur civarında hasarlı bir yapının olduğundan ve Saggarātum¹⁹ kentindeki duvarın çöktüğünden söz edilmektedir. Duvarın 7 kamış boyu çöktüğü ve duvar işçisine acil ihtiyaç olduğu bildirilmiştir. Metinden Habur’da şiddetli bir sel olduğu ve yakın çevredeki bazı yapılara da zarar verdiği anlaşılmaktadır. Bu durum ilgili belgede şöyle anlatılmaktadır: “*Beyime söyle, kölen Yaqqim-Addu şöyle söyler: Saggarātum’a geldim. Habur’daki barajda zarar görmüş bir yapı vardı. (Hasarlı kısmı tamir etmek için) bölgenin adamlarını Habur’a seferber ettim. Şimdi bu günlerde, bu mektubu beyime gönderdim. Saggarātum duvarı, bu şehrin tepesinin ön duvarı 7 kamış boyu çöktü ve bölgede hiç duvar işçisi yoktur. Önceden (duvar ustası olan) Dagan-aşraya..... öldü ve bu adam hayatta ve adam sağlıklı iken hiçbir şey yapmadı. Beyim buz evi yapma konusunda bana talimat verdiğinde beyimden bir duvar ustası istedim ve duvar ustası Ahum’u, bana bir duvar ustası verdiler ve (o adam) buz evinin yapımını tamamladı ve Mari’ye geri gitti. Şimdi, Yahdun-Lim, Saggarātum ve iki sarayın duvarı için bir duvar ustası yoktur. Beyim talimat versin ki, hem iki duvarı hem de iki sarayı onaracak, işinde başarılı bir duvar ustasını bana göndersinler.*” (Charles, 1950, s. 176-179).

¹⁹ Saggarātum kenti için (Groneberg, 1980, s. 199-200)’de farklı görüşler vardır. Terqa’ya bir günlük mesafede olduğunu düşünenler olduğu gibi Habur harabeleri de işaret edilmektedir.

Mari ve civar yerleşimlerdeki su kaynakları ile ilgili metinlerde geçen bu sıkıntıların, Zimri-Lim'in Mari tahtına çıkmadan önce başlamış olabileceği yönünde fikirler bulunmaktadır. Bir metinde, “*Zimri-Lim'in, Fırat'ın kıyısını düzenlediği yıl*” ifadesinin geçmesi buna kanıt olarak gösterilmektedir (Cole ve Gasche, 1998, s. 9).

Sonuç

Mari kenti, M.Ö. II. Binde, Doğu'dan Batı'ya mal akışının sağlandığı kervan güzergâhları üzerinde bulunan, yaşamsal ticari yolları denetleyen önemli bir kentti. Fırat Nehri üzerindeki konumu dolayısıyla nehir taşımacılığının da kilit noktalarından birini oluşturuyordu. Ancak Mari ve yakın çevresindeki kentler, Fırat üzerinde bulunduğu için sıklıkla ani su baskınları yaşıyordu. Zimri-Lim yönetiminin, bu önemli kentlerde doğal afetlere karşı tedbirler aldığı ve su kaynaklarının kullanımının ciddiyetle takip edildiği Mari kraliyet arşiv belgelerinden açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim Zimri-Lim'in emrindeki memurların, Mari ve civar kentlerde meydana gelen taşkınları tüm ayrıntılarıyla, kralla olan mektuplaşmalarında haber verdikleri görülmektedir. Barajların hasar görmüş ya da daha önce yıpranmış bölümlerinin onarıldığı, kanalların açık yerlerinin sazlık, kamış gibi ürünlerle desteklendiği de yine Mari mektuplarından anlaşılmaktadır. Taşkınlar sonrası hasar tespit çalışmaları ve suyollarının kontrolü için gerekli durumlarda yetkin kişilerden oluşan bir ekibin de görevlendirildiği, onların teknik incelemeler yaptığı mektuplarda krala verilen bilgiler arasındadır. Bu durum, Zimri-Lim yönetiminin su kaynaklarının kullanımı ve yönetimi konusundaki ciddiyetine işaret etmektedir.

Zimri-Lim'in sel baskınlarıyla ilgili memurlarıyla yazışmalarını incelediğimizde, Mari civarlarına lokalize edilen ve Zimri-Lim döneminde Mari Krallığının denetiminde oldukları anlaşılan Terqa, Habur, Raqqum, Haqat, Dēr, Mişlān, Bişān gibi kentler, su taşkınlarıyla ilgili adları sıklıkla geçen yerleşimler olarak öne çıkmaktadırlar. Hatta bir metinde (ARM VI, 3) aynı gün içinde iki yerleşim yerinde (Dēr ve Mişlān) ortaya çıkan taşkınlardan bahsedilmesi bu bölgelerin birbirine çok yakın olduğunu ve taşkınların oldukça geniş bir bölgeyi etkilediğini akla getirmektedir.

Fırat Nehri güzergâhı üzerinde bulunan Mari'deki ve yakın yerleşimlerdeki su taşkınları sonrasında, hasar görmüş baraj ve kanalların yapım çalışmaları için sayıları 2000'lerle ifade edilen yoğun bir iş gücü gerektiği ve istenilen işçilerin bölge halkından oluştuğu da yine Zimri-Lim dönemi mektuplaşmalarından öğrenilebilmektedir. Mektuplarda en çok adı geçen kanallar, Terqa bölgesindeki İsim-Yahdun-Lim ve Habur bölgesindeki 𐎠𐎵𐎠.KUR'dur. Zimri-Lim ve yüksek dereceli

memurları arasındaki yazışmaların içeriğine ve kullanılan üsluba bakıldığında, karşılıklı bir güven olduğu ve kralın adamlarının saraya sadık, işini iyi yapan, disiplinli yöneticiler olduğu söylenebilir. Yöneticiler, su taşkınları sonrasında kentte zarar gören yapılarla ilgilendiklerini, baraj/bent ve kanalların onarıldığını ve endişelenecek bir durum olmadığını söyleyerek kralın endişelerini gidermeye çalışmışlardır. Gerçekten de mektuplaşmaların son cümlesi olarak geçen “*Beyimin yüreği hiçbir şekilde endişelenmesin*” ifadesi bu durumu doğrulamaktadır.

Kaynakça ve Kısaltmalar

- Biot, M. (1974). *Lettres De Yaggim-Addu, Gouverneur De Sagaratum*, Archives Royales De Mari XIV. Paris: Imprimerie Nationale.
- Bordreuil, P., B. Françoise C., Michel. C. (2015). *Tarihin Başlangıçları, Eski Yakındoğu Kültür ve Uygarlıkları* (L. Başaran, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bottéro, J., (2011). *Gilgameş Destanı, Ölmek İstemeyen Büyük İnsan* (O. Suda, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Charles, F. J., (1950). *Lettres Diverses*, Archives Royales De Mari II. Paris: Imprimerie Nationale.
- Cole, S. W., Hermann G. (1998). Second and First-Millennium BC Rivers in Northern Babylonia, H. Gasche ve M. Tanret (yay. haz.). *Changing Watercourses in Babylonia, Towards A Reconstruction of the Ancient Environment in Lower Mesopotamia* (s. 1-64). Ghent: University of Ghent-The University of Chicago.
- Eco, U. (2018) *Antik Yakındoğu* (L. T. Basmacı, Çev.), İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Florioti Duymuş, H. H., Gözde D. (2013). Çivi Yazılı Kanun Metinlerinde İlginç Bir Suç Tespit ve Cezalandırma Yöntemi: Suya Atılma, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 32/ 54, 25-40.
- Frankena, R. (1966). *Briefe Aus Dem British Museum*, Altbabylonische Briefe In Umsschrift Und Übersetzung. Leiden: E.J. Brill.
- Groneberg, B. (1980). *Die Orts-und Gewässernamen der altbabylonischen Zeit, Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes (RGTC 3)*, Beihefte Zum Tübinger Atlas Des Vorderen Orients. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Günbattı, C. (2000). Eski Anadolu’da Su Ordali, *Archivum Anatolicum* 4, 73-88.

- Jotheri, J. (2018). Recognition Criteria for Canals and Rivers in the Mesopotamian Floodplain. Zhuang ve Altaweel (yay. haz.), *Water Societies and Technologies from the Past and Present* (s.108-126). London: UCL Press.
- Kraus, F. R. (1968). *Briefe aus dem Archive des Šamaš-hāzir*, Altbabylonische Briefe In Umsschrift Und Übersetzung. Leiden: E.J. Brill.
- Kuhrt, A. (2010). *Eski Çağ'da Yakındoğu (M.Ö. 3000-330)* (D. Şendil. Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kupper, J. R. (1950). *Correspondance De Kibri-Dagan*, Archives Royales De Mari III. Paris: Imprimerie Nationale.
- Kupper, J. R. (1954). *Correspondance De Bahdi-Lim*, Archives Royales De Mari VI. Paris: Imprimerie Nationale.
- Kupper, J. R. (1964). Lettres De Kibri-Dagan (No: 102-138). G. Dossin, J. Bottéro, M. Birot, M.M. Lurton Buke, J.R. Kupper, A. Finet (yay. haz.) *Archives Royales De Mari XIII. Textes Drivers* (104-136). Paris: Librairie orientaliste Paul Geuthner.
- Lafont, B. (2005). Mezopotamya'da Nehir-Tanrı'nın Yargılaması. J. Bottéro (yay. haz.). *Eski Yakındoğu, Sümer'den Kutsal Kitap'a* (Çev. A. Kâhiloğulları, P. Güzelyürek ve L. A. Özcan, Çev.). (200-209). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Larsen, M. T. (2007) Going to River. M. T. Roth, W. Farber, M. W. Stolper ve P. von Bechtolschein (yay. haz.). in *Studies Presented to Robert D. Biggs* (173-188). Chicago: The University of Chicago.
- Mahmood, L. (2006) *Two Cities of Sippar: Tell Abu-Habbah and Tell ed-Dēr*, Masters of Arts in Antropology. New York: Stony Brook University.
- Oates, J. (2004). *Babil* (F. Çizmeli, Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Öz, E. (2015). Eski Mezopotamya'da Hukuk Kurallarının Oluşumu Sürecinde Adalet Anlayışı ve Bazı Hukuki Sorunların Çözümünde Nehir/Su Ordali Uygulaması. İ. Albayrak, H. Erol, M. Çayır (yay. haz.). *Cahit Günbattı'ya Armağan* (185-202). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Tosun, M., Yalvaç, K. (1981). *Sumer Dili ve Grameri, Sumerce'den Örnekler*, 1. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tosun, M., Yalvaç, K. (2002). *Sumer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Saduqa Fermanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü, sozluk.gov.tr; Erişim Tarihi: 21.08.2019

Yıldırım, N. (2018). Eski Mezopotamya'da Kadınların Diplomasideki Rolü Bağlamında Mari Kraliçesi Şibtu'nun Yazışmalarından Örnekler. *Archivum Anatolicum* 12/2, 201-217.

ARM: Archives Royales de Mari

BM: Tablets in the Collections of the British Museum

CDA: A Concise Dictionary of Akkadian, 1999, Wiesbaden.

RGTC: Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes, 1980, Wiesbaden.

Summary

Water is the main source of life for the living creatures in the nature. For this reason, sedentary human communities have primarily preferred places close to water resources as their living places. Water is not only a physical need for human beings, but also a fundamental need to ensure the continuity of agricultural production. At the same time, water resources have been accepted as political, military and geographical boundaries throughout the history. Moreover, they were worshiped as sacred places at times, and important rites were usually performed around water sources. Water resources also appear as the basic element of physical and spiritual purification in rituals.

Settlement areas on waterways have played a key role in the development and continuity of interregional economic relations. Indeed, according to cuneiform texts, it can be said that many cities on the route of the Euphrates had a main role in the commercial relations with other settlements in Mesopotamia and surrounding regions. One of these settlements was the ancient Kingdom of Mari (modern Tell Hariri) in the Middle Euphrates region. The Mari Kingdom had a very strategic position in terms of trade and politics, as it was on the caravan routes along the Euphrates River and was a key point in both land and river transportation.

The importance of the Mari Kingdom cannot be explained by its strategic position alone. At the same time, around 20,000 cuneiform texts were discovered in the palace of Mari, forming an important group among the archives of the Ancient Near East. Most of the texts unearthed at this site are of administrative content and mainly consist of letters written on different subjects between Zimri-Lim, king of Mari, and his high officials. Among the royal letters of Mari, there are documents that give important information about the floods that took place in the city of Mari and in the surrounding settlements that are likely to be under the control of the Mari Kingdom, and about various reconstruction activities in the region, such as the construction of dams / dikes and canals. Within the framework of this study, about 25 letters were identified, covering the (re)construction activities carried out in the context of the measures taken by the administration against flood disasters and overflows that occurred in Mari and in the settlements nearby areas, and the practices on the use and management of water resources. In the context of the sensitivity shown to water management and control of water and irrigation works, the measures taken by the palace administration such as employing workers for the reconstruction of the structures damaged after the flood, assigning an inspection team for the damage assessment caused by the flood, and the officials who have to fulfill all these works are recorded in detail in this correspondence of the king Zimri-Lim with his officers.

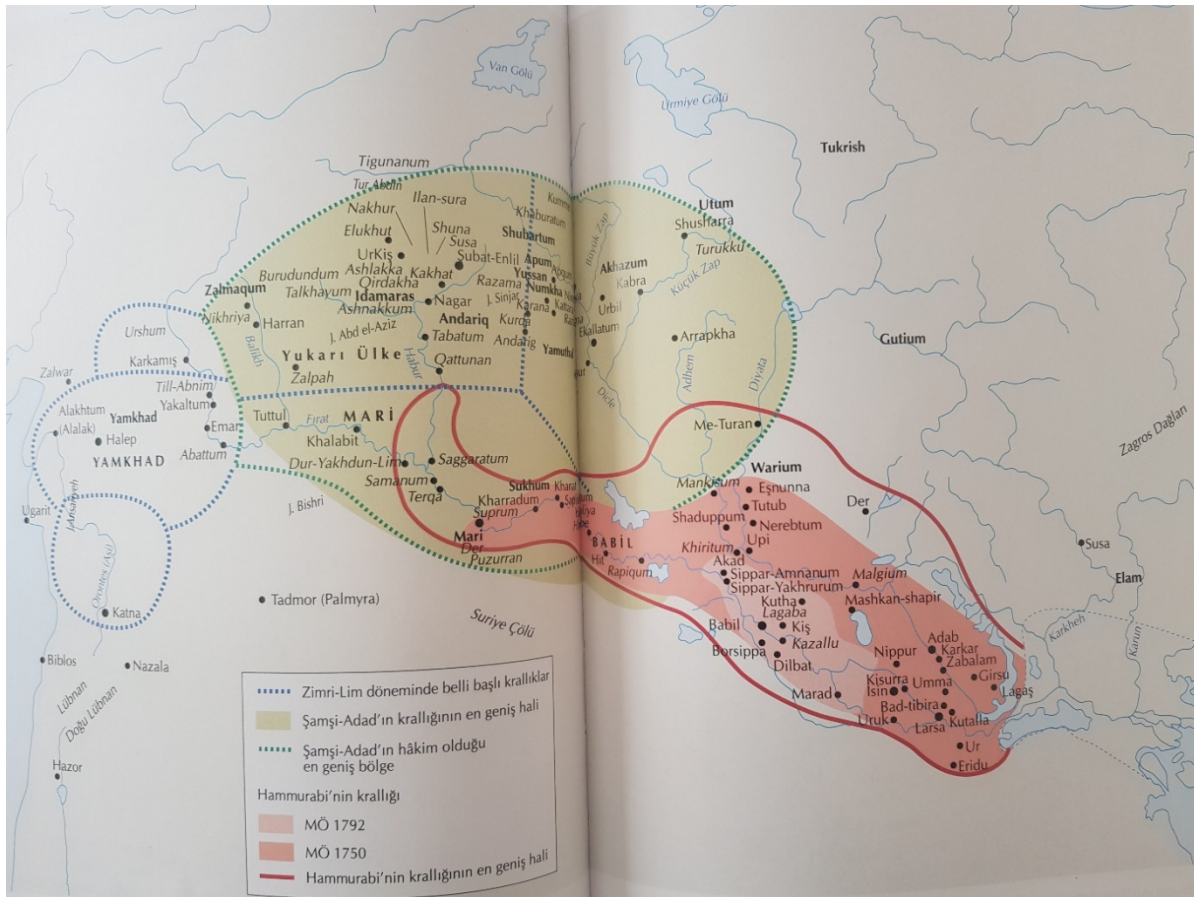
There were frequent flash floods in Mari and the nearby towns on the Euphrates. It is clear from the Mari royal archive documents that the administration of Zimri-Lim took precautions against natural disasters in these important cities and that the use of water resources was monitored seriously. As a matter of fact, in the letters sent to the king by the officers under Zimri-Lim's command, it is seen that they gave full details of the floods that occurred in Mari and the surrounding cities. Some of the Mari letters record also that the damaged or worn parts of the dams were repaired, and the open parts of the canals were supported by products such as reeds and canes. It is among the reports given to the king in

the letters that a team of competent people is also assigned for the damage assessment studies and the control of the waterways after the floods, and they conduct technical examinations. This situation indicates the seriousness of the Zimri-Lim administration regarding the use and management of water resources. All these works and actions point to the seriousness of Zimri-Lim management regarding the use and management of water resources.

About 25 Mari letters dated to the period of Zimri-Lim (1779-1757 BC) mention about the floods in the Euphrates and their causes to the cities especially Habur and Terqa (Tell Ashāra) in the north of Mari and Raqqum, and to the surrounding settlements of Dēr (Sippar-Amnānum), Mišlān, and Bišān. The water sources called Īsim-Yahdun-Lim in the Terqa region and 𐎠𐎢𐎵.KUR in the Habur region occur as the most mentioned channels in the Letters.

The heavy rainfall and, of course, the melting of snow in the spring caused floods in the river beds, and from time to time, people's residential areas, fields, vineyards and gardens might have been perished. From the earliest times to the present, humans have tried to take various measures to keep the floods under control. As it is inferred from the cuneiform texts, floods have been prevented to a great extent by the dams built on the Euphrates and other small river tributaries and the channels opened from the dams to divert the surplus of the accumulated water. As mentioned in the Mari documents, another method of protection from the floods was to strengthen edges and/or weak points of the canals with reeds against heavy water flow. The high walls built at certain points of the settlements were also effective in preventing floods.

In ancient times, some of the main duties of kings were to ensure the welfare and happiness of the people and to maintain their power and legitimacy. The kings not only focused on construction of temples and palaces but also on construction activities such as bridges, canals and embankments. The cuneiform documents show that the kings and city administrators of Ancient Mesopotamia were very meticulous about water management and water control in order to minimize the damages caused by the sudden flooding of the Euphrates and Tigris Rivers.

M.Ö. II. Binde Mezopotamya'nın siyasi yapılanmasını gösteren harita. Mari kenti ve civar yerleşimleri ile önemli su kaynakları da haritada yer almaktadır. (Eco, 2018, Harita: 4).